

Iz pedagoške teorije i prakse

UDK: 37.01: 316.77

Stručni članak

Mirela Bedeniković Lež i Sanja Šušnjara Raić

Mediji u razvoju kritičkog mišljenja djece

Sažetak

Medijska kultura kao socijalizacijski faktor nužno pretpostavlja prisutnost medijskog odgoja i obrazovanja putem kojeg primatelji savjesno, svjesno i odgovorno kritički promišljaju medijske sadržaje kojima su svakodnevno izloženi. Glavni cilj medijskog obrazovanja je pomoći djeci i mladima razviti kritički stav prema mediji- ma kako bi bili sposobni donijeti vlastitu odluku na temelju dostupnih informacija. Tako se izgrađuju umovi koji će biti kritični, koji neće potvrđivati i prihvaćati sve što im je ponuđeno, nego promišljati o samom sebi i svijetu u kojem žive (Ćurko, 2014). Dakako, za to trebaju postojati uvjeti. Djeca uče kritički promišljati svakodnevno, u obitelji i u školi. No, budući da je obiteljska sredina djetetu predodređena i ne mora mu ili pak ne može pružiti sve potrebne uvjete za razvoj kritičkog mišljenja, škola je mjesto koje treba dati najveću moguću podršku u ostvarenju toga cilja.

Ključne riječi: mediji, kritičko mišljenje, odgoj i obrazovanje, medijska pedagogija

Uvod

Suvremeno društvo nezamislivo je bez masovnih komunikacijskih medija koji se od svojega nastanka šire sve brže i brže. Usporedno s tim procesom posebna pozornost javnosti i stručnjaka posvećena je odnosu djece i medija te utjecaju medija na psihološki, emocionalni i socijalni razvoj djece i mladih. Pritom se može uočiti kako svaka nova generacija djece odrasta u okolini bogatijom medijima i pripadajućim sadržajima, pa se stoga mijenja percepcija i potencijal medijskog utjecaja na djecu. Razlog tomu je veliki društveni potencijal medija, povezan sa spoznajom da su djeca dio populacije koji prolazi kroz intenzivno formativno razdoblje (Ilišin, 2003). Proces socijalizacije najintenzivniji je u doba djetinjstva i rane mladosti kada se pojedinac oblikuje kao osoba, a traje i u kasnijim životnim razdobljima, kada "utječe na modificiranje raznih već stvorenih svojstava" (Zvonarević, 1989, str. 93). Pritom se socijalizacija shvaća „kao integriranje pojedinca u društveni život kroz proces prilagođavanja društvenim zahtjevima i normama, a što podrazumijeva učenje stavova, vrednota i poželjnih oblika ponašanja" (Ilišin, 2003, str.10). Iz toga možemo zaključiti da je socijalizacija kontinuirani proces.

Jedna od vještina koja se razvija procesom socijalizacije, a na koju utječu i mediji, jest vještina kritičkog mišljenja. U današnje vrijeme svakodnevno se susrećemo s pojmom kritičkog mišljenja u različitim područjima, u svakodnevnom govoru, odgojno-obrazovnim ustanovama, akademskoj zajednici, literaturi.

Kritika je analiza, procjenjivanje i vred-

novanje nekog postupka, djela, predmeta itd. (Klaić, 2007). *Mišljenje* je pak psihički proces kojim određujemo svojstva pojava i otkrivamo odnose među njima (Kolić-Vehovec, 1999). Iz navedenog se može zaključiti da je kritičko mišljenje misaoni proces kojim nešto analiziramo, procjenjujemo i vrednujemo. Kritički misliti znači krenuti od neke postavke, preispitati je, usporediti sa suprotnim stajalištima, izgraditi sustav uvjerenja i na kraju svega zauzeti stav. Dakle, pojam *kritičko mišljenje* uključuje složene procese mišljenja koji počinju informacijom, a završavaju odlukom. Kritički misliti o nekom pitanju ili problemu znači biti otvoren i uzeti u obzir alternativne načine sagledavanja rješenja.

Utjecaj medija na razvoj kritičkog mišljenja kod djece i mladih podrazumijeva povezanost njihovih pozitivnih i negativnih aspekata te upoznavanje s primjerenim načinima primjene medija u nastavi kojima se potiče razvoj kritičkog mišljenja.

Mediji u životu djece

Utjecaj medija na mnoge aspekte dječjeg razvoja i djelovanja može biti poticajan, ali i štetan. Zbiva se na dva načina: izravno, tj. utjecanjem na djecu kao korisnike i primatelje medijskih sadržaja i neizravno, tj. utjecanjem na osobe koje su važne za djecu te na društveno i kulturno okruženje u kojem žive. Snaga utjecaja medija na djecu i mlade ovisi o medijskim sadržajima koje djeca rabe, o području njihova psihofizičkog razvoja, razini tog razvoja, ali i o mnogim drugim čimbenicima koji mogu ublažiti ili pojačati negativan ili pozitivan utjecaj medijskih sadržaja. Djeca, naime, odrastaju okružena različitim masovnim

medijima, pa se na njih navikavaju brzo i neprijetno te vrlo rano počinju pokazivati želju za korištenjem nekog od njih.

U proučavanju odnosa djece i medija polazi se, kao i kod odraslih, od teorije zadovoljenja potreba, koja polazi od toga da se ljudi aktivno koriste masovnim medijima kako bi zadovoljili svoje specifične potrebe: informiranje, razvijanje socijalnih odnosa, zabavu itd. Suvremeno društvo sve je bogatije medijima, a gomilanje i praćenje njihova sadržaja zaokuplja sve veći broj djece i oduzima im sve više vremena. Zabrinitost zbog zaokupljenosti masovnim medijima posebno se javljala prilikom pojavljivanja novih medija, posebice elektroničkih – televizija, internet. Iskustvo i istraživanja pokazali su da s vremenom, kako se šire novi mediji, njihovi korisnici postaju sve vještiji u upotrebi, a početno oduševljenje prelazi u svakodnevnu potrebu. Tako Roberts i sur. (1999) ističu da pojavom novih medija raste ukupna količina vremena posvećena medijima općenito, ali u znatno manjem opsegu nego kada se svaki medij promatra izolirano.

Gunter i McAleer (1997) svojim su istraživanjem dokazali da s vremenom svaki medij dobiva svoje mjesto u strukturi svakidašnjega života, tj. da je potiskivanje starih na račun novih medija kratkotrajno, te da nakon nekog vremena korisnici ponovo i uobičajeno upotrebljavaju stari, poznati medij, ali i stječu naviku uporabe novog. Zapaženo je ipak da se to zbiva nauštrb nekih drugih aktivnosti, najčešće onih sociološke naravi.

Učinci medijskih sadržaja ovise o međudjelovanju brojnih dječjih osobina i obilježja (npr. razvojne dobi i spola, temperamenta i osobina

ličnosti, karakteristika okoline u kojoj dijete živi) te, isto tako, obilježja medijskih sadržaja (vrsta sadržaja, način i termin prikazivanja sadržaja, količina i učestalost izloženosti sadržajima i sl.). Upravo su utjecaji iz društvene sredine ono što najviše zaokuplja pažnju znanstvenika i javnosti kada se raspravlja o socijalizaciji djece. Ona je usmjerena na primarne i sekundarne socijalizacijske čimbenike. Primarni socijalizacijski čimbenici su roditelji (obitelji) i vršnjaci (priateljske skupine), a sekundarni su škola, crkva i mediji (Dekker, 1991). Rezultati dosadašnjih istraživanja kao najvažnije ističu utjecaj roditelja (obitelji) i škole (obrazovanja) dok u vezi s važnošću ostalih socijalizacijskih čimbenika nema konsenzusa stručnjaka, ni jednoznačnih nalaza istraživanja (Ilišin, 2003). Utjecaj navedenih faktora uvjetovan je nizom okolnosti, od kojih treba istaknuti da se važnost pojedinih socijalizacijskih čimbenika mijenja i ovisno o dobi pojedinca. Dob je ključna značajka koja djecu čini najosjetljivijim dijelom populacije, pa tako i kada je u pitanju izloženost pozitivnom ili negativnom utjecaju medija. Sposobnosti razumijevanja i otvorenost za nove spoznaje različite su kod različitih dobnih skupina djece. Djetetova dob okvirno pokazuje njegov stupanj psihofizičkog razvoja. Naime, djeca različite dobi, tj. stupnja razvoja, na različite načine objašnjavaju i doživljavaju svijet oko sebe pa tako i medijske sadržaje. Medijski sadržaji koji sadrže nasilje imaju najveći negativan učinak na djecu predškolske dobi jer ona još uvijek uče kako upravljati svojim osjećajima i ponašanjem, te teže razlikuju stvarnost od mašte. Starija djeca otpornija su na takve sadržaje jer su već usvojila određene vještine upravljanja vlastitim ponaša-

njem i emocijama kao i društvene norme koje trebaju poštovati. Učinak medija nije jednak na svu djecu jer postoje čimbenici koji pojačavaju ili smanjuju njihov utjecaj. Tako, na primjer, gledanje nekih sadržaja može negativno djelovati na djecu mlađe dobi i djecu određenih osobina i iz određene društvene okoline, dok na drugu djecu isti ti sadržaji ne moraju imati negativan utjecaj. Pri razmatranju utjecaja medija na djecu treba uzeti u obzir razvojne osobine djeteta, svrhu i obilježja medijskih sadržaja kojem je dijete izloženo i djetetovo društveno i obiteljsko okruženje.

Autori D. Roberts, U. Foehr, V. Rideont i M. Brodie (prema Ilišin, 2003) u svom su istraživanju *Djeca i mediji* iz 1999., ispitujući povezanost raznih demografskih i socijalnih obilježja s korištenjem medija u američkim kućanstvima, ustanovili da opremljenost američkih kućanstava medijima (odnosi se na posjedovanje računala i videoigara) ovisi o materijalnom statusu obitelji, da televiziju više gledaju djeca iz siromašnijih, niže obrazovanih i nepotpunih obitelji, da korištenje radija raste s dobi djece i da su mu sklonije djevojčice, te da se tiskanim medijima i računalima više koriste djeca bogatijih i obrazovanijih roditelja. Uz to, djeca s lošijim školskim uspjehom više se koriste svim masovnim medijima, osim računalima i knjigama. Pokazalo se kako se učestalost korištenja medija smanjuje s polaskom djece u srednju školu, te da se oni koji su vrlo skloni nekom mediju, istodobno iznadprosječno koriste i većinom drugih medija. Od svih ispitivanih medija američka djeca najčešće gledaju televiziju, zatim se koriste računalima i videoigramama, zatim čitaju knjige, a najmanje slušaju radio i glazbu po izboru. Osim toga, istra-

živanje je pokazalo da se medijima više koriste djeca koja su manje zadovoljna životom i slabije socijalno prilagođena te djeca iz nepotpunih obitelji nižeg materijalnog i obrazovnog statusa. Autori nisu pronašli objašnjenje za tu povezanost, nego su donijeli zaključak kako bi to mogao biti oblik kompenzacije nezadovoljstva u svakodnevnom životu i okruženju i to ponajprije obiteljskom.

Prema istraživanju Ilišin (2003) o ulozi medija u svakodnevnom životu djece u Hrvatskoj pokazalo se da je korištenje različitih medija, osim druženja s vršnjacima, bilo najčešća aktivnost u slobodnom vremenu djece. Kao i u svijetu, najviše upotrebljavani medij u tom je razdoblju bio televizija i videoigre. Na osnovi medijskih sadržaja koje su djeca najviše koristila, zaključeno je da su mediji u prvom redu imali zabavnu funkciju. Iako je prisutnost medija u slobodnom vremenu djece bila izrazita, utvrđeno je da učestalost razgovora s roditeljima o primjerenosti medijskih sadržaja (filmovima, glazbi i knjigama) nije adekvatna vremenu korištenja. Točnije, djeca više i češće o medijskim sadržajima razgovaraju s vršnjacima, a manje s roditeljima. Vrlo male razlike uočene su s obzirom na dob i školski uspjeh tj. djeca mlađe dobi i boljeg školskog uspjeha češće komuniciraju s roditeljima. Pokazalo se, također, i da stupanj obrazovanja roditelja ne utječe bitno na učestalost korištenja medija od strane djece, ni na njihovu komunikaciju s djecom o medijskim sadržajima.

Sindik (2012) je u svom istraživanju procjenjivao izloženost predškolske djece medijima te načinima njihova korištenja. Rezultati su pokazali da djeca starijeg uzrasta, te djeca starijih

i zaposlenih roditelja, s većim brojem djece u obitelji, provode više vremena koristeći medije na različite načine. Utvrđena je pozitivna i značajna povezanost između razine obrazovanja roditelja te trajanja i načina djetetova korištenja računala. Pokazalo se, također, da se djeca roditelja više i visoke stručne spreme ne razlikuju u odnosu na trajanje i načine korištenja računala, kao i drugih vrsta medija (televizija, radio, mobilni), u usporedbi s roditeljima srednje stručne spreme. Također, utvrđeno je da u obiteljima s većim brojem djece, djeca dugotrajnije i na različite načine konzumiraju različite vrste medija (televiziju, radio, računalo) u odnosu na djecu iz obitelji s manjim brojem djece. Iz svega navedenog došlo se do zaključka kako značajnu ulogu u medijskom opismenjavanju djece imaju roditelji, a bitan preduvjet medijske pismenosti djece je medijsko opismenjavanje samih roditelja. Osim roditelja koji ostaju glavnim medijskim socijalizatorima, često se u posljednje vrijeme prozivaju škole i nastavnici kao mogući moderator dječje medijske osposobljenosti.

Pojava interneta potaknula je nagli razvoj komunikacije i informiranja, zabavljanja i pretraživanja različitih sadržaja. Internet kao medij omogućava raznolike načine komunikacije, i to pasivne, poput e-mail poruka, web-stranica ili blog postova, te aktivne, poput chatova i socijalnih mreža - Twitter, Instagram, Facebook i sl. One, ukoliko se koriste sigurno i oprezno, pružaju mogućnost socijalizacije i povezanosti s drugima te osjećaj pripadnosti i zajedništva. No isto tako, ako se nepravilno koriste, mogu uzrokovati probleme u izravnoj komunikaciji, narušavanje samopouzdanja, samopoštovanja i emocionalnog razvoja (Hercigonja, 2019).

Dostupnost interneta u vlastitom domu, ali i u školi osigurala je veću upotrebu suvremenih medija poput tableta i pametnih telefona. Posljednja europska studija o djeci i internetu provedena u 19 zemalja, uključujući i Hrvatsku (*EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*), od jeseni 2017. do ljeta 2019. na uzorku 25 101 djeteta, pokazala je da većina djece u dobi do 16 godina koristi pametne telefone svakodnevno ili gotovo čitavo vrijeme. Navedeno predstavlja zamjetan porast u odnosu na podatke iz 2010. godine, kako u broju djece koja upotrebljavaju pametne telefone, tako i u vremenu koje djeca provode na internetu. Međutim, iako se vrijeme koje djeca provode na internetu u nekim zemljama uključenim u istraživanje gotovo udvostručilo, velik broj djece još uvijek ne dobiva odgovarajuću potporu ili savjete od roditelja, učitelja ili prijatelja. U slučaju negativnih iskustava na internetu, djeca se većinom obraćaju za pomoć roditeljima i prijateljima, a tek rijetko učiteljima ili stručnjacima.

Izvještaj istraživanja, objavljen povodom Dana sigurnijeg interneta 2020. godine, također pokazuje kako vrijeme koje djeca provode na internetu varira od dva sata (Švicarska) do tri i pol sata dnevno (Norveška). Istraživanjem se ispitalo iskustvo djece na internetu, uključujući elektroničko nasilje, gledanje štetnog sadržaja na internetu, zloupotreba podataka, pretjerana upotreba interneta i upoznavanje nepoznatih osoba na internetu. Istraživači su zaključili da se o učincima online aktivnosti ne mogu donijeti jednoznačni zaključci te da neke aktivnosti mogu imati pozitivne posljedice na jedno, a negativne na drugo dijete. Takvi rezultati u skladu su sa rezultatima ranije provedenog istraživanja Ilišin (2003).

Ključni rezultati studije za Republiku Hrvatsku pokazali su da djeca najčešće pristupaju internetu putem pametnih telefona i računala, da gotovo polovica djece u dobi od 9 do 11 godina, dvije trećine djece u dobi od 12 do 14 godina, te tri četvrtine djece u dobi od 15 do 17 godina ima mogućnost pristupa internetu uvijek kada želi ili treba. Što se tiče sigurnosti komunikacije, pokazalo se da je svako četvrto dijete u dobi od 9 do 14 godina te svako treće dijete u dobi od 15 do 17 godina u potpunosti ili uglavnom zabrinuto za svoju privatnost na internetu. Isto tako, svako peto dijete u dobi od 9 do 17 godina u potpunosti ili uglavnom ne zna promijeniti postavke privatnosti na društvenim mrežama, a svako treće dijete u dobi od 9 do 17 godina u posljednjih godinu dana (od trenutka provedbe istraživanja) komuniciralo je na internetu s osobama koje nisu upoznali uživo.

Sve navedeno također je u skladu s istraživanjem Sindik (2012). Iz svega navedenog proizlazi da je neizmerno važno medijsko opismenjavanje roditelja kako bi se mogli kvalitetno uključiti u ovaj aspekt života svoje djece, ali i kontinuirana edukacija stručnih osoba koje sudjeluju u životu djece, poput odgajatelja i učitelja, jer im one mogu ukazati na prednosti, ali i štetnu stranu korištenja različitih vrsta medija.

Pojava i razvoj procesa kritičkog mišljenja

Iako se često vezuje uz pojam suvremenog odgoja i obrazovanja, kritičko mišljenje ima svoje utemeljenje u počecima razvoja društva. Konceptom kritičkog mišljenja čovječanstvo se bavi proteklih 2500 godina. Još je Sokrat (469.

- 399. pr. n. e.) razvio metodu poučavanja koja uključuje elemente kritičkog mišljenja. Prvi stupanj Sokratove metode poučavanja naziva ironija uključivao je dijalog putem kojeg se učenik suočavao s vlastitim neznanjem, a drugi, naziva majeutika, dijalog u kojem učenik pomoću učiteljevih pitanja sam dolazio do spoznaje (Buchberger, 2012).

Konkretna pojam *kritičko mišljenje* vuče korišćene s početaka 20. stoljeća.

Ocem modernog kritičkog mišljenja smatra se John Dewey, koji kritičko mišljenje naziva refleksivnim mišljenjem i definira ga u svojoj knjizi *Kako mislimo* (How we think, 1910) kao aktivan, ustrajan i temeljit proces razmatranja vjerovanja. Dewey tvrdi kako je prvi stupanj svakog mišljenja iskustvo, a svaki novi nastavni sadržaj koji učenik usvaja, ne smije biti samo čista teorija, nego mora učeniku pružiti novo iskustvo (Buchberger, 2012).

Od istaknutijih suvremenih autora, čije je područje interesa kritičko mišljenje, treba istaknuti Roberta Ennisa i Matthewa Lipmana. Robert Ennis, suvremeni američki filozof, jedan je od prvih teoretičara koji je uspio proučiti i osmisliti koncept kritičkog mišljenja. Prema njemu kritičko mišljenje vještina je racionalnog prosuđivanja u što vjerovati ili što učiniti. Ona uključuje vrijednosti intelektualnog poštenja i otvorenosti, autonomije i samokritičnosti, vjernosti istini i osjetljivosti na sadržaj (Buchberger, Bolčević i Kovač, 2017). Matthew Lipman jedan je od najpoznatijih suvremenih teoretičara kritičkog mišljenja kao odgojno-obrazovnog koncepta. Razvio je specifičan odgojno-obrazovni koncept usko povezan s kritičkim mišljenjem – filozofiju za djecu. To je program čiji je

cilj usmjeriti, uvježbati te naučiti djecu kritički promišljati sebe i svijet oko sebe.

Konačna definicija kritičkog mišljenja proizašla je iz istraživanja koje je provela APA (American Philosophical Association), a glasi: „Kritičko mišljenje je svrhovito samoregulirano prosuđivanje čiji je rezultat analiza, evaluacija i zaključivanje, kao i objašnjenje dokaznih, konceptualnih, metodoloških, kriterijskih ili kontekstualnih razmatranja na kojima se temelji prosuđivanje“ (Facione, Facione, 1996, prema Gvozdanović, 2009, str. 392).

Ono što iz svih definicija možemo zaključiti jest da se kritičko mišljenje zasniva na samostalnom razmišljanju. Ono može biti ostvareno samo ako postoji motivirajuća okolina koja potiče drukčija mišljenja, odnosno razmjenu mišljenja. Kritičko mišljenje zahtijeva kognitivan angažman i podrazumijeva usvojenost određene informacija, sadržaja kako bi se o njima moglo kritički promišljati. Dakle, kritičko mišljenje ne isključuje poznavanje činjenica, pojmova, informacija, ali omogućava slobodu izražavanja i razmjenu mišljenja o istima.

„Kritičko je mišljenje, kako prepoznaju mnogi koji se njime bave, duboko ukorijenjeno u proces formiranja osobnih i društvenih vrijednosti.“ (Pešić, 2003, str. 413). Ono je važno za poboljšanje komunikacije, rješavanje problema, donošenje odluka, suzbijanje nerazumijevanja, širenje interkulturalnosti, multikulturalnosti i demokracije. Svakoga smo trenutka izloženi golemim količinama informacija sa svih strana. Ako osoba nije naučila promišljati, preispitivati, pažljivo čitati i slušati, ne može niti procijeniti koje su od tih informacija istinite i dobronamjerne, a koje zlonamjerne. Osoba koja ne na-

uči kritički misliti sklona je donositi pogrešne zaključke i odluke, što može utjecati na razvoj neodgovornog ponašanja prema sebi i društvu u kojem živi. Stoga je navedene stavove, vrijednosti, norme poželjno početi razvijati što ranije.

Međutim, u svakodnevnoj uporabi riječ kritika ponekad poprima negativno značenje i odnosi se na isticanje negativnih karakteristika, što dovodi do neprihvatanja ili zaziranja od kritike. Ipak, analiza, prosuđivanje i vrednovanje ne moraju nužno značiti negativan stav. Kritika u kontekstu suvremenog odgoja i obrazovanja ima i svoju pozitivnu konotaciju. Koncept nastave koji je njegovala tzv. stara škola, u kojoj se od učenika zahtijevalo da mehanički pamte propisani sadržaj bez promišljanja, suvremena škola nastoji ili bi trebala nastojati promijeniti. Često se u suvremenom odgoju i obrazovanju susrećemo s naglascima i idejama o važnosti razvoja vještine kritičkog mišljenja. Stoga kritičko mišljenje postaje imperativom suvremenog svijeta (Pešić, 2003).

Najmanje su dva razloga za stavljanje naglasaka na razvoj kritičkog mišljenja:

1. suvremeno demokratsko društvo podrazumijeva aktivne građane koji promišljaju, preispituju, vrednuju i donose odluke
2. obilježja suvremenog svijeta su tehnološki napredak, brze i stalne promjene, izloženost pojedinca velikoj količini informacija koje nameću potrebu za aktivnim i promišljenim kritičkim pristupom.

Kritičko mišljenje i mediji u suvremenoj nastavi

Odgoj i obrazovanje neprestano se mijenja-

ju i prilagođavaju vremenu u kojem jesu. Kritičko mišljenje način je ponašanja i razmišljanja koji nam nije urođen i svi ga trebamo naučiti. Kako djeca rastu, njihovo kritičko razmišljanje sve je neovisnije.

Poučavanjem kritičkoga mišljenja aktivira se proces preobrazbe iz tradicionalnog obrazovanja u suvremeno, koje je usmjereno na potrebe učenika i društva. Razvoj vještine kritičkoga mišljenja nužan je u svijetu u kojem je prisutna svakodnevna izloženost velikom broju podataka koje treba analizirati i interpretirati. Poticanjem učenika na kritičko razmišljanje učinjen je prvi korak u postizanju viših društvenih i kulturnih ciljeva.

Kao najbolji način razvoja kritičkog mišljenja u nastavi Dewey (1910) savjetuje ono što se danas naziva problemski pristup u nastavi. Nastavne sadržaje svakog školskog predmeta moguće je postaviti problemski, tako da se u svakoj nastavnoj jedinici pronađu problemi koji će učenika potaknuti na promišljanje i pronalaženje rješenja zadanom problemu. Kako istraživanja pokazuju da je kritičko mišljenje nedovoljno poučavano i zastupljeno u hrvatskom obrazovnom sustavu, te se još uvijek manifestira putem projekata i pojedinačnih inicijativa nastavnika (Grozđanić, 2009), potrebno je osuvremeniti nastavu i školski kurikulum. Tako bi kritičko mišljenje postalo općeprihvaćena vještina implementirana u sve nastavne predmete čiji će razvoj poticati svi nastavnici kako bi učenici kompetencije, potrebne za funkcioniranje u svakodnevnom životu, razvili na što višoj razini.

U proces razvoja vještina kritičkog mišljenja potrebno je uložiti mnogo vremena, truda i strpljenja. To je kompleksan i izazovan proces

kojim se propituje, kojim pojedinci grade sebe i svoje stavove te koji zahtijeva visoke razine apstraktnog mišljenja. „Dakle, kritičko mišljenje je kvalitetno promišljanje o određenim problemima i događajima, koje se temelji na kvalitetnim argumentima. Ono nikako nije kritika, koja je svrha sama sebi. Cilj kritičkog mišljenja nije isprazno i negativno kritiziranje, nego argumentirano i razborito mišljenje.“ (Miliša i Čurko, 2010, str. 57).

Stručnjaci se velikim dijelom slažu (Mason, 2008) da bi nastavnici trebali što više primjenjivati strategije koje stvaraju aktivne, a ne pasivne učenike, kako bi se zadovoljili zahtjevi globalne ekonomije koja sve više traži aktivne, kreativne i kritične zaposlenike koji su skloni cjeloživotnom učenju. „Uvježbavanje za kritično mišljenje mora početi od prvog razreda osnovne škole, naravno uz kvalitetan nastavak u srednjoj školi.“ (Miliša i Čurko, 2010, str. 59). Kritičko mišljenje se, dakle, razvija od najranijeg djetinjstva, ali koliko će se razviti, ovisi o obiteljskoj i školskoj okolini i poticaju koji dijete u njoj dobiva. Zahtjevi suvremene nastave odnose se na usvajanje novih vrsta znanja, vještina, sposobnosti, vrijednosti i stavova, tj. novih kompetencija koje potiču inovativnost, kreativnost, sposobnost rješavanja problema, kritičkog mišljenja, poduzetništva, medijsku osposobljenost itd.

Medijska osposobljenost u školi percipira se pod pojmom medijske pismenosti koja se u osnovnim školama ostvaruje medijskom kulturom. Medijska pismenost se uobičajeno definira kao skup vještina, znanja i spoznaja potrebnih za razumijevanje i kritičku analizu medijskih sadržaja, što djeci i mladima pomaže u zaštiti od potencijalno neprimjerenih medij-

skih sadržaja. Medijska kultura se u hrvatskim školama uglavnom provodi u nastavi Hrvatskog jezika propisana predmetnim kurikulumom dok se digitalna pismenost razvija u izbornoj nastavi Informatike od 1. do 4. razreda te obveznu Informatiku od 5. razreda osnovne škole, a prema mogućnostima i u ostalim nastavnim predmetima. Planiranim i odgovornim korištenjem medija u nastavi stvaraju se temelji za razvoj medijski osposobljenih i pismenih pojedinaca. Medijski pismeni ljudi mogu donijeti odluke zasnovane na informacijama, razumjeti prirodu sadržaja i usluga i koristiti prednosti cjelokupnog raspona mogućnosti koje nude nove komunikacijske i medijske tehnologije. Poučavanje djece o medijima i za medije treba biti u skladu s njihovom razvojnom dobi i stupnjem misaonog, emocionalnog i socijalnog razvoja te se treba odvijati tijekom cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa na svim razinama. Medijsko opismenjavanje trebalo bi biti dio različitih nastavnih predmeta, a svakako je poželjna je interdisciplinarnost i međupredmetna usmjerenost i korelacija. Temeljne kompetencije koje bi odgoj za medije trebao razvijati su kompetencije za razumijevanje sadržaja koje pružaju mediji i sposobnost njihovog kritičkog tumačenja i vrednovanja, usavršavanje tehničkih kompetencije vezanih uz uporabu medija i medijskih platformi, praktičnih vještina za stvaranje i kreiranje medijskih sadržaja u cilju što produktivnije društvene uloge djece i adolescenata.

U tu se svrhu sve više ističe važnost medijske pedagogije „koja za predmet svog poučavanja ima sociopedagogijske, sociokulturalne i sociopolitičke aspekte u suvremenim sredstvima (medijskog) komuniciranja, a osobito se bazira na analizi uloge medija na svijest i ponašanja

djece i mladih te njihovoga osposobljavanja za kritičku analizu medijskih ponuda.“ (Tolić, 2009, str. 97).

Medijska pedagogija

Medijska pedagogija je pedagojska disciplina čija su polja istraživanja medijski odgoj, medijska kultura, medijska didaktika, medijsko-znanstveno istraživanje, medijska socijalizacija i medijska etika. Kao zasebna znanstvena disciplina medijska se pedagogija etablirala posljednjih 60 godina. Medijska pedagogija nudi argumente u prilog hipotezi da mediji postaju primarni čimbenik socijalizacije mladog naraštaja. Mediji u društvu imaju važnu ulogu u odgoju, ali i u manipuliranju, osobito u odrastanju i formiranju mladih. „Glavna uloga medijske pedagogije je bavljenje (inovativnim) medijima kako bi se (u pojedincu) razvile odgovarajuće kompetencije i kako bi se spriječila manipulacija“ (Tolić, 2009, str. 97). Medijska pedagogija se „ne odnosi samo na temeljne zahtjeve odrastanja djece i mladih u svijetu medija i informacijski-komunikacijskih tehnika, nego i na mogućnosti korištenja informacijama, na šanse obrazovanja i učenja, razvijanje kompetencija i kritike nasuprot medijima koji imaju odgojnu i/ili manipulacijsku ulogu“ (Miliša i Tolić, 2008, str.114).

Prema njemačkom medijskom teoretičaru Gerhardu Tulodzieckom cilj medijske pedagogije bio bi učenike osposobiti za prikladno, samostalno, kreativno i društveno odgovorno djelovanje u svijetu medija. Područja djelovanja prema spomenutom autoru su: prepoznati i dekodirati medijske utjecaje, razumjeti i vrednovati medijske poruke, izabrati i koristiti mul-

tmedijske usluge, analizirati društveni utjecaj i značaj medija.

Njemački pedagozi Schrob (1995), Hofmann (2003) i Baacke (2007) (prema Tolić, 2008) zalažu se za uključivanje medijsko-pedagoških koncepata u suvremeni kurikulum jer bi se na taj način osmislili medijsko-pedagoški projekti koji bi imali funkciju razvoja kritičkog mišljenja i doživljaja, iskustvenu i informacijsku ulogu, funkciju stjecanja znanja s medijskim odgojem te razvoj medijskog obrazovanja. Sve zajedno utjecalo bi na razvoj medijskih kompetencija. Baacke (2007, prema Tolić, 2009, str. 99) ističe da su "mediji nositelji komunikacijskih procesa" pa zbog toga medijska pedagogija treba interpretirati sadržaje: govorni jezik, knjige, slike, fotografije, TV, računalo, internet i dr. kao informacijske i komunikacijske medije. Glavni pojam u medijskoj pedagogiji je medijska kompetencija. Ona uključuje sposobnosti koje pojedinac unutar medijsko-informacijskog društva mora usvojiti. Tolić (2009) ističe tri kompetencije: kompetencija objekta/stvari, metodička kompetencija i socijalna kompetencija. Odnosi se to na razvoj znanja i vještina korištenja medija, usvajanje osnova medijske kritike, umijeće korištenja medijskim proizvodima, razumijevanje onoga što je napisano ili rečeno i stavljanje navedenog u (konstruktivnu) primjenu.

Medijski obrazovna osoba je ona osoba koja je dobro informirana o temama koje se spominju u medijima, svjesna je svog svakodnevnog kontakta s njima i shvaća njihov utjecaj na stil života i vrijednosti. Ona interpretira poruke koje prima iz medija i razvija osjećaj za suvremene trendove. Medijska obrazovanost u tome smislu podrazumijeva: posjedovanje

znanja o različitim vrstama medija te formiranje osnova kritičkog mišljenja prema temama koje se nameću iz medija (Bauer, 2007). Medijsko obrazovanje treba se zasnivati na funkcionalnoj pismenosti (razumijevanju napisanog), vizualnoj pismenosti (razumijevanju vizualnih detalja) i računalnoj pismenosti (korištenje interneta, snalaženje i komunikacija na društvenim mrežama itd.).

Tijekom osnovnoškolskog obrazovanja učenike se može medijski opisanim i osigurati razlikovanje dobrih od loših medijskih sadržaja, no tek u srednjim školama mogu osvijestiti društvene poveznice medijskih manipulacija i vlasnika koji ih određuju. Cilj medijskog obrazovanja je oblikovanje produktivnog odnosa prema medijskim iskustvima (filmovi, serije, reklame, novine, društvene mreže...), što ujedno predstavlja ideal interakcije medija i djece, dok je neproduktivan odnos prema medijskim iskustvima nepoželjan oblik interakcije. Bit produktivnog odnosa prema nekom medijskom sadržaju jest svjesna djelatnost pri oblikovanju spoznaje, mišljenja ili stava. Misaonim prerađivanjem sadržaja te kritičkim problematiziranjem vrijednosnih poruka osoba osvještava potencijalni utjecaj medijskog sadržaja te ga svjesno i autonomno prihvaća ili odbacuje. Osviještenim misaonim i kritičkim odnosom prema društvenim i kulturnim shvaćanjima ugrađenima u medijske sadržaje, pojedinac, izgrađujući autonomni identitet, unosi promjene u općeprihvaćeni svjetonazor, odnosno, mijenja društvo i razvija kulturu. Temeljna značajka neproduktivnog odnosa je neosviještenost u konzumaciji sadržaja. Osoba je pasivna tijekom procesa nekritičkog preuzimanja gotovih misli, stavova i vrijednosti koji se iz medijskog

sadržaja jednostavno preslikavaju u osobnost pojedinca, a posljedica je da osoba ne sudjeluje u izgradnji vlastitog svjetonazora, već upija utjecaje iz okoline. Neproduktivnošću u interakciji s medijskim sadržajima osoba postaje predstavnik društvenog i kulturnog obrasca ponašanja, bez da u njih unosi promjene, te tako doprinosi ponavljanju istog sklopa društvenih uvjeta i odnosa te shvaćanja, običaja i navika.

U medijskom se odgoju naglasak stavlja na nove medije i zlorabe interneta, a ta se komponenta također može razumjeti i primijeniti tek u srednjim školama. Medijski odgoj analizira poruke iz medija, komparira ih s odgojnim vrijednostima, ali potiče promišljenje i djelovanje na kritički način. Cilj mu je usvajanje medijskih kompetencija većeg broja nastavnih predmeta, razgradnja sadržaja, analiza i procjena medijskih proizvoda, razlučivanje fikcije od stvarnosti, prepoznavanje funkcije medijskog sadržaja, usvajanje komunikacijskih kompetencija, interaktivna upotreba medijskih sredstava, neovisno i samokritično djelovanje učenika, razvijanje socijalnih kompetencija, osobno samoostvarenje i cjeloživotno obrazovanje putem medija, multifunkcionalno znanje te interdisciplinarnost.

Zaključak

Vrijeme u kojemu živimo poznaje silno proširenje granica komunikacije, isprepletanje i interakciju različitih medija. Proces informatizacije i digitalizacije predstavljaju složene izazove u odgojno-obrazovnom sustavu. Na početku su se primjenjivali vizualni i audiovizualni mediji (slike, crteži, fotografije, umjetničke reprodukcije,

a zatim radio, televizija, video), a danas novi mediji (internet, osobni dnevnik, društvene mreže, interaktivne mrežne stranice i sl.), koji mogu otvoriti nove vidike za uspostavu komunikacije i osuvremenjivanje nastavnog procesa. Raznolikim sadržajima, metodama i medijima može se potaknuti medijska socijalizacija djece i mladih u cilju razvijanja medijske kompetencije. Medijski odgoj ne podrazumijeva samo poučavanje, nego i istraživanje, promišljanje i zauzimanje kritičkog stava u ostvarivanju i usvajanju konačnih ciljeva medijskih kompetencija. Mediji imaju veliku moć utjecaja na formiranje mišljenja, stavova i ponašanja odraslih, a naročito djece i mladih. Stoga se javlja potreba za razumijevanjem medijskih sadržaja, tj. potreba za razumijevanjem medijske kulture.

U razvoju kritičkog mišljenja cilj je probuditi radoznalost učenika, razviti njegove istraživačke sposobnosti, izgraditi razumijevanje i međusobno uvažavanje i poticanje na razmišljanje o novostečenom znanju. Pritom se velika pažnja pridaje funkcionalnom, upotrebljivom znanju. Naime, smatra se da su oni koji kritički misle i aktivno uče sposobniji koristiti naučeno u drugim aktivnostima u školi i općenito u životu. Medijska kultura kao sastavni dio nastavnog procesa mogla bi tome uvelike pripomoći. Naravno, neophodan uvjet za to su educirani učitelji koji poučavaju samostalnom radu i zaključivanju, a ne nude gotove istine. Učitelji, koji stvaraju uvjete za promjene, preuzimaju rizike, usmjeravaju učenike te potiču kreativnost, istraživanje i kritičnost. Na taj će se način učenici razviti u samokritične, samopouzdanе, odrasle osobe koje će se znati samostalno snalaziti u različitim životnim situacijama.

Literatura

- Bauer, T. (2007). *Mediji za otvoreno društvo*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Buchberger, I. (2012). *Kritičko mišljenje: priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja*. 1. izdanje, Rijeka: Udruga za razvoj visokoga školstva Universitas Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/292996183_Kriticko_misljenje
- Buchberger, I., Bolčević, V i Kovač, V. (2017). Kritičko mišljenje u obrazovanju: Dosađajni doprinosi i otvoreni smjerovi. *Metodički ogledi*, 24 (1), 109–129.
- Čurko, B. (2014). Kritičko mišljenje kao odgovor na manipulaciju medija. U: H. Jurić i S. Alić (Ur.) *Filozofija i mediji* (str. 301-310). Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo / Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja.
- Dekker, H. (1991). Political socialization theory and research. Politics and the European Younger Generation. *Political Socialization in Eastern, Central and Western Europe* (str. 15-58) Oldenburg: BIS. Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/234047064_Political_Socialization_Theory_and_Research
- Grozdanović, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, 150 (3-4), 380-424 Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>
- Gunter, B. i McAleer, J. (1997). *Children & Television*. London and New York: Routledge.
- Hercigonja, Z. (2019). *Prostor kritičkog mišljenja u digitalnim medijima kao dionicima formiranja osobnosti djeteta*, Varaždin: Fronta Impress.
- Ilišin, V. (2003). Mediji u slobodnom vremenu djece. *Medijska istraživanja*, Vol. 9 (2) Dostupno na http://idiprints.knjiznica.idi.hr/735/1/MI%202003_2%20Ili%C5%A1in.pdf
- Klaić, B., (2007). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga d.d.
- Kolić – Vehovec, S., (1999). *Edukacijska psihologija*. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Mason, M., (2008). Critical Thinking and Learning. *Educational Philosophy and Theory*, Vol. 39 (4), 339 – 349.
- Miliša, Z., Čurko, B. (2010). Odgoj za kritičko mišljenje i medijska manipulacija. *MediAnali*, Vol.4, No.7, 57-72 Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>
- Miliša, Z., Tolić, M. (2008). Određenje medijske pedagogije s komunikacijskog aspekta. *MediAnali*, Vol. 2 (4) Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/99>
- Pešić, J., (2003). Kritičko mišljenje između pomodarstva i promišljanja: ka teorijskom utemeljenju koncepta. *Psihologija* 36 (4), 411-423 Dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0048-5705/2003/0048-57050304411P.pdf>
- Roberts, D. F., Foehr, U. G.; Rideont, V. J.; Brodie, M. (1999). *Kids & Media*. Dostupno na <http://www.kff.org/content/1999/1535/>
- Sindik, J. (2012). Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu. *Medijska istraživanja*, Vol.18 (1) Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>
- Tolić, M. (2008). Aktualnost medijskih kompetencija u suvremenoj pedagogiji. *Acta ladertina*, Vol. 5, 1-13.
- Tolić, M. (2009). Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije. *Život i škola*, god. 55., Vol.22 (2), 97 – 103.
- Zvonarević, M. (1989). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Abstract

The Role of the Media in the Development of Critical Thinking in Children

Media culture as an agent in the socialization process implies the existence of media education, which provides recipients with critical thinking skills and enables them to conscientiously, consciously and responsibly process media content they are exposed to on a daily basis. The main aim of media education is to help children and young people develop a critical attitude towards the media to be able to make their own judgment based on the accessible data. This is how they develop critical thinking mindset and refuse to acknowledge and accept what is offered but think critically about themselves and the world around them (Ćurko, 2014). Of course, for this to happen certain conditions must be met. Children learn how to think critically every day, in their families and at school. However, since family environment is predetermined and does not have to or cannot provide the child with the conditions necessary to develop critical thinking, school is the place to provide the greatest support in achieving this goal.

Keywords: *media, critical thinking, upbringing and education, critical media pedagogy*